

ЕНЕРГЕТИЧНИЙ СКЛАДНИК УКРАЇНСЬКОГО GREEN DEAL: АНАЛІЗ ПРАВОВИХ ПЕРЕДУМОВ¹

ENERGY COMPONENT OF THE UKRAINIAN GREEN DEAL: ANALYSIS OF LEGAL PREREQUISITES

Харитоновна Т.Є., д.ю.н., доцент,
завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права
Національний університет «Одеська юридична академія»

Григор'єва Х.А., д.ю.н.,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права
Національний університет «Одеська юридична академія»

Статтю присвячено визначенню правових передумов екологізації енергетичного сектору України в контексті оголошення Green Deal в ЄС. Ключовим питанням протидії негативним кліматичним змінам є енергетичний перехід, однак його не можна вирішувати у відриві від усіх інших екологізаційних змін. Зважаючи на це, наразі сформувалася нагальна потреба у розробленні власного варіанта Green Deal-Україна, ядром якого має бути план та завдання енергетичного переходу. Розроблення цього плану має здійснюватися з урахуванням найбільш важливих фактичних та правових передумов, характерних для нашої держави, а саме: соціально-економічного значення вугільної галузі; порівняної дешевизни та значної питомої ваги атомної енергії; труднощів переходу до децентралізованого ринку електроенергії; спадних тенденцій розвитку альтернативної енергетики, спровокованих турбулентністю регуляторного середовища; нерівномірного забезпечення регіонів енергетичними ресурсами; розвинутого сільського господарства як платформи для розвитку біоенергетики; зародкового стану енергетичного кооперативного руху.

У статті проаналізовано кожен передумову та зроблено висновок про формування унікального для України набору таких передумов, які утворюють певний «енергетичний портрет» нашої держави. Не можна задовольнити потреби енергетичного переходу України (з її власними проблемами, специфічними особливостями та стартовими умовами) шляхом механічного застосування іноземних правових рішень. У межах загальної концепції Green Deal має бути розроблена власна унікальна стратегія екологізаційного розвитку, в основі якої має бути поступова декарбонізація та неухильний поступ у напрямі нульових вуглецевих викидів. При цьому такий поступ має відбуватися у власному науково обґрунтованому темпі, який урахує всі особливості вітчизняної енергетичної системи, сучасного стану економіки, екологічних та соціально-демографічних викликів. Дотримання до оголошеного Європейським Союзом Green Deal має відбуватися не шляхом механічного перейняття та імплементації європейських правових механізмів, адже відповідне долучення до екологізаційних перетворень буде найбільш продуктивним та відповідатиме інтересам України у разі розроблення індивідуального Green Deal-Україна з центральним енергетичним складником.

Ключові слова: альтернативна енергетика, відновлювана енергетика, відновлювані джерела енергії, Green Deal, енергетичне право, енергетика, зелений курс, екологізація.

The article is devoted to defining the legal preconditions for the greening of the energy sector of Ukraine in the context of the announcement of the Green Deal in the EU. The key issue in combating negative climate change is the energy transition, but it cannot be addressed in isolation from all other environmental changes. In this regard, there is an urgent need to develop its own version of Green Deal-Ukraine, the core of which should be the plan and objectives of the energy transition. The development of this plan should be carried out taking into account the most important factual and legal preconditions characteristic of our state, namely: the socio-economic significance of the coal industry; relative cheapness and significant share of nuclear energy; difficulties in the transition to a decentralized electricity market; declining trends in the development of alternative energy, provoked by the turbulence of the regulatory environment; uneven provision of regions with energy resources; developed agriculture as a platform for bioenergy development; embryonic state of the energy cooperative movement. The article analyzes each precondition and concludes on the formation of a special set of such preconditions unique for Ukraine, which together form a certain "energy portrait" of our state. It is impossible to meet the needs of Ukraine's energy transition, with its own problems, specific features and starting conditions, through the mechanical application of foreign legal solutions. As part of the overall concept of Green Deal, it must develop its own unique greening strategy, which should be based on gradual decarbonization and steady progress towards zero carbon emissions. At the same time, such progress should take place at its own scientifically sound pace, which takes into account all the features of the domestic energy system and the current state of the economy, environmental and socio-demographic challenges. Joining the Green Deal declared by the European Union should not take place through mechanical adoption and implementation of European legal mechanisms – appropriate joining the environmental transformation will be the most productive and in Ukraine's interests in the development of an individual Green Deal-Ukraine with a central energy component.

Key words: alternative energy, renewable energy, renewable energy sources, Green Deal, energy law, energy, green course, greening.

Постановка проблеми. У грудні 2019 року ЄС оголосив про початок нового етапу свого розвитку на засадах Green Deal. Цей стратегічний план є не просто черговим екологічним гаслом, а його втілення покликане досягти надзвичайно амбітних цілей, які є відповіддю на гострі кліматичні виклики. Саме тому центральним елементом Green Deal є декарбонізація, тобто досягнення нульових вуглецевих викидів. Рішення про перетворення на кліматично нейтральну Європу до 2050 року потягне за собою цілу низку глибоких трансформаційних заходів, докорінних законодавчих змін, запровадження суттєвих

протекційних механізмів тощо. Такі тектонічні зміни, які відбуватимуться в ЄС, безпосередньо стосуватимуться й України. Для того, щоб цей вплив був контрольованим, а не перетворився на «стихийне лихо», ми бачимо єдиний можливий шлях – розроблення та затвердження національного Green Deal – адекватного для України стратегічного плану змін, який стане вітчизняним внеском у боротьбу зі змінами клімату. Ядром такого національного Green Deal передбачувано має стати енергетичний складник, розроблення якого має враховувати національні особливості й потреби, а не іноземні правові рішення у цій сфері. Це дослідження присвячене пошуку відповіді на питання про фактичні та правові особливості, які мають лягти в основу національного варіанта Green Deal-Україна.

¹ Дослідження здійснене в межах виконання проекту «Альтернативна енергетика в Україні: шляхи системного законодавчого стимулювання», за фінансової підтримки Національного фонду досліджень України

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доктринальні основи екологізації національного законодавства вивчалися у працях багатьох вітчизняних учених: В.І. Андрейцева, Г.В. Анісімової, М.Я. Ващишин, Н.С. Гавриш, О.В. Гафурової, А.П. Гетьмана, В.М. Єрмоленко, Н.В. Ільків, І.І. Каракаша, Н.Р. Кобецької, Т.О. Коваленко, Є.М. Копиці, В.В. Костицького, Н.В. Кравець, М.В. Краснової, Ю.А. Краснової, П.Ф. Кулинич, Т.В. Курман, Н.Р. Малишевої, В.В. Носіка, О.О. Савчук, А.М. Статівки, Ю.С. Шемшученка та інших. Питання правового забезпечення розвитку альтернативної енергетики в Україні як невід'ємного складника екологізації суспільного життя розглядалися у наукових роботах С.Д. Білоцького, Х.А. Григор'євої, Г.Д. Джумагельдієвої, К.М. Караханян, О.Б. Кишко-Єрлі, О.І. Кулика, С.А. Оболенської, А.В. Павлиги, А.В. Пастух, Є.О. Платонової, Е.Ю. Рибнікової, Ю.М. Рудь, О.М. Савельєвої, М.В. Чіпко, І.Є. Чумаченко, Т.Є. Харитонової, Г.І. Шматька та інших учених. Праць, присвячених безпосередньо аналізу європейського Green Deal, у сучасній еколого-правовій доктрині України ще бракує, як бракує й досліджень, які б концентрувалися на перспективному розробленні такого амбітного плану в національному варіанті.

Отже, **метою статті** є визначення найважливіших національних фактичних та правових передумов розроблення енергетичного складника Green Deal-Україна з метою оптимального врахування національних проблем, інтересів та стартових умов під час енергетичного переходу нашої країни.

Виклад основного матеріалу. Для України критично важливо виважено підійти до формування енергетичного складника національного Green Deal. Для цього необхідно враховувати низку актуальних національних особливостей у цій сфері.

По-перше, **соціально-економічне значення вугільної галузі.** Україна, як і багато інших країн світу, має терміново вирішувати цілий комплекс складних проблем, пов'язаних з індустрією викопного палива, адже для нашої країни актуальною є вугільна промисловість. Наразі екологічно ворожа вугільна енергетика, по-перше, формує підвалини національної енергетичної безпеки, по-друге, має значне соціальне навантаження. В Україні сформовані соціально-економічні кластери – територіальні соціально-господарські утворення, побудовані навколо вугільних районів, а у цій сфері задіяно десятки тисяч людей, тобто наразі цілі регіони нашої держави нерозривно пов'язані з видобутком та використанням вугілля. Не видається можливим в один момент оголосити таку діяльність «поза екологічним законом», не сформувавши якісної альтернативи таким традиційним соціально-економічним відносинам.

Українські реалії досить складні. З одного боку, періодично відбувалися певні дії під егідою вирішення проблем вугільної галузі. Так, було утворено Координаційний центр із питань трансформації вугільних регіонів України [1]. З іншого боку, дієвих кроків із забезпечення реальної трансформації цих регіонів не спостерігається. Останнім трендом законодавства став перегляд правових засад державного субсидування галузі, зокрема й під гаслом пошуку винних. Так, було утворено Тимчасову слідчу комісію Верховної Ради України з питань розслідування причин збитковості підприємств вугільно-промислового комплексу [2]. Загалом, слід указати на те, що вугільна галузь отримувала протягом останніх років державні кошти на «реструктуризацію», однак відповідно до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для реструктуризації вугільної галузі, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 січня 2019 р. № 80, передбачалося спрямування такої державної допомоги на класичні видатки споживання, наприклад, на погашення заборгованості за заробітною платою [3]. У 2021 році антипротекційний тренд утілюється у затвердженні крите-

рівів оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання у вугільній галузі [4]. Загалом, можна спостерігати, що національні дії з трансформації вугільних регіонів України зводяться до обґрунтування зменшення державних видатків у цьому напрямі. Це не нове слово в протекційній політиці нашої держави, а традиційний для України шлях уникнення проблеми.

Водночас такі проблемні питання вимушені вирішувати й інші країни світу. Проведений порівняльно-правовий аналіз демонструє різний ступінь розуміння критичності моменту, який настав для вугільної галузі в контексті сталого розвитку планети. Таке усвідомлення в одних країнах настало порівняно давно (наприклад, у Великобританії [5]), а в інших – його і досі не можна назвати належним (наприклад, Південно-Африканська Республіка планує нарощувати видобуток та експорт вугілля [6]). Однак більшість вугільних держав наразі перебувають на етапі необхідності стратегічного вирішення проблем, схожих з українськими.

Наприклад, Польща, долаючи суспільний опір, намагається боротися зі збитковістю вугільних підприємств та зменшувати рівень соціального забезпечення шахтарів. Красномовною ілюстрацією цієї проблеми є той факт, що 49% витрат на видобуток корисних копалин у польському вугільному секторі становлять зарплати [7, с. 19]. Головною проблемою Польщі наразі є забезпечення енергетичної безпеки в контексті затвердження Green Deal. Неконкурентоспроможність вугільної галузі Польщі поглиблюється, що підтверджує такий факт: незважаючи на багато спроб, зроблених після 1989 року, вугільна промисловість так і не була повністю реструктуризована [7, с. 13]. При цьому польський досвід рясніє пошуками оптимальних рішень. Прикладом цього може слугувати план відновлення, розроблений для підприємства «Kompania Węglowa», на якому працює майже половина персоналу галузі [8]. План був затверджений Радою міністрів у 2015 році і коштував 2,3 мільярда злотих. Масштабність перетворень проглядається у тому, що план передбачав: а) переселення до 6 тис. співробітників та запровадження 6-денного робочого тижня; б) виплати для 3 тис. звільнених працівників (навіть протягом 2 років) [9]; в) закриття найбільш нерентабельних вугільних шахт. Однак результатом соціальних протестів стало те, що уряд відкликав план закриття шахт, тому проблеми ще чекають свого вирішення.

Значні труднощі з вугільною галуззю наразі переживає й Чехія, яка посідає третє місце в ЄС (після Польщі та Німеччини) за видобутком вугілля [10]. У своїх програмних документах Чехія декларує головні пріоритети, серед яких є максимальна незалежність від іноземних джерел енергії. Одним із найпростіших способів досягнення цієї мети є використання внутрішніх джерел енергії, зокрема й вугілля. Однак промисловий видобуток бурого вугілля Чехії значно обмежується «територіальними екологічними межами» [11, с. 33]. Соціальні проблеми, пов'язані з неминучою трансформацією вугільного сектору Чехії, теж мають власну специфіку. Наприклад, досить яскравим прикладом став випадок у містечку Лібковиці, де екологи боролися проти вугільних підприємств, щоб урятувати місто, яке планувалося зруйнувати з метою розчищення доступу до запасів вугілля [12].

Отже, східноєвропейські вугільні країни – Польща та Чехія – мають наразі вирішувати низку складних енергетичних, екологічних та соціальних питань у контексті оголошеного європейського Green Deal. Однак зелений курс ЄС впливає і на країни неєвропейського регіону. Так, у Туреччині теж активізуються дискусії щодо вугільної енергетики та її майбутнього у контексті європейського Green Deal, з огляду на що, вчені констатують, що «вугільна промисловість Туреччини перебуває на межі значних перетворень» [13]. Безпосередній вплив зеленого

курсу на економіку Туреччини вже зараз обговорюється, адже країна торгує енергією, зокрема й із членами ЄС (Болгарією та Грецією) [14, с. 52].

Глобальний характер вугільної проблеми добре ілюструється тим, що схожі труднощі виникають і в Китаї, який протягом значного періоду проводить реформи у напрямі реструктуризації вугільної галузі. Для цієї країни характерною є ціла низка власних специфічних проблем. Так, особливо гостро постає питання про нерівномірність регіонального розвитку. Саме тому політика, характерна для прибережних районів, які процвітають і швидко зростають, не обов'язково є такою для менш розвинених внутрішніх районів. На території центрального та західного Китаю, де якраз і зосереджені вугільні ресурси, політика реструктуризації модифікована з урахуванням таких особливостей [15]. Із 2016 року уряд Китаю реалізував низку політичних та правових кроків для оптимізації виробничих потужностей вугільної галузі. Основними результатами проведеного реформування стали: 1) переважно державна власність на вугільні шахти; 2) помітні процеси переселення робітників через відмінності у темпах скорочення працівників у різних регіонах; 3) зміна просторового планування у сфері постачання вугілля в Китаї, що вплинуло на вирівнювання регіональних диспропорцій розвитку; 4) зростання прибутковості, збільшення концентрації та підвищення безпечності видобутку вугілля [16]. У контексті нашого дослідження важливо підкреслити, що Китай на певному етапі обрав для себе доктрину зеленого зростання (green growth), адже «зелений розвиток вугільної промисловості був визначений як комерційно цінний». Уважається, що зелений розвиток вугільної промисловості може ефективно затримати виснаження вугілля та будівництво нових шахт у Китаї, виправити дисбаланс між попитом і пропозицією на вугілля у Східному Китаї, покращити екологічне середовище шахт і гарантувати соціальну стабільність [17]. Проте досвід розвинених країн світу продемонстрував, що доктрина зеленого зростання не здатна ефективно протистояти змінам клімату, саме тому була розроблена радикальніша концепція Green Deal, яку взяли на озброєння не лише країни ЄС, але й Південна Корея, Канада тощо. Тобто Китаю ще доведеться вирішувати нові виклики у світлі глобальної декарбонізації. Кроки у цьому напрямі уже зроблено: у 2020 році анонсовано спрямування 3,4 трлн юанів на нову зелену інфраструктуру Китаю, зокрема й на зменшення залежності від вугілля та революційної чистої енергетики, що проголошено центральним завданням для подальшого п'ятирічного плану розвитку (2021–2025). Таким чином, Китай має чітке розуміння національних проблем та пріоритетів у контексті глобальної екологізаційної парадигми.

Поворотний момент у розвитку вугільної галузі відбувається і в Австралії. Наразі в цій країні відбуваються політичні дискусії щодо вибору стратегічного рішення: розширення експлуатації вугілля або переведення енергетики Австралії на відновлювані джерела енергії (сонячну та вітру) [18].

Підготовку до декарбонізації світової економіки розпочала і Колумбія, яка є потужним експортером вугілля. У 2012 році уряд Колумбії започаткував Колумбійську стратегію розвитку низьковуглецевих продуктів (CLCDS), метою якої є сприяння сталому зростанню та підготовка до «майбутньої глобальної економіки, що усвідомлює вуглецеві явища» [19].

Отже, як помітно, найважче дається енергетична вугільна трансформація тим країнам, які мають розвинуту вугільну галузь, або тим, які пов'язують із вугіллям власну енергетичну безпеку. Ті держави, які не мають таких інтересів, легше прощаються з вугільним минулим. Наприклад, Іспанія різко зменшила свою залежність від вугільної енергії, тому, як наслідок, викиди CO₂ від вироб-

ництва електроенергії у 2019 році впали на 33,3% порівняно з 2018 роком. Зважаючи на це, Іспанія досягла за один рік (2019) своєї мети, яка стосується невикористання вугілля на електростанціях для виробництва електроенергії, що, як очікувалося, займе десятиліття (до 2030 року). Однак Іспанія змогла досягти такого суттєвого скорочення викидів, оскільки припинила надавати державну допомогу своїм вугільним шахтам, що не працюють, через необхідність адаптації до норм ЄС, а також, що головне, через низьку прибутковості національних родовищ вугілля [20].

Як бачимо, процеси трансформації вугільної галузі у світі започатковані уже не одне десятиліття тому, тобто ці перетворення не можуть бути одномоментними чи короткостроковими, адже вони суттєво впливають на економіку країни, її енергетичну безпеку, супроводжуються складними соціальними проблемами. Україна перебуває ще на самому початку трансформації вугільних регіонів та перформатування своєї енергетичної сфери, а також ці питання мають відображатися у національному Green Deal.

По-друге, *порівняна дешевизна та значна питома вага атомної енергії*. Для України надзвичайно вагоме значення зберігає використання атомної енергії, адже саме на її долю випадає генерування близько половини усієї енергії в державі, при цьому вартість такої енергії найнижча. Слід зазначити, що ставлення до ядерної енергетики у світі неоднозначне: з одного боку, атомна енергетика сприяє декарбонізації як основній меті Green Deal, а з іншого – атомна енергетика сама по собі є джерелом потенційної екологічної загрози. Можна виділити три течії у науковій доктрині, які кардинально по-різному оцінюють майбутнє ядерної енергетики в контексті екологізаційних змін. Першу течію можна назвати *проатомною*. Вона представлена ученими, які вбачають абсолютно органічне існування атомної енергетики в новому екологічно зміненому світі [21; 22]. Слід зазначити, що екологічний рух у світі ще з 1980-х років активно виступає проти будівництва нових реакторів. Однак із часом «промисловці навчилися представляти реактор як «зелений» проект, який зменшить викиди вуглекислого газу» [23]. Друга течія є радикально *антиатомною*. Вона сформована науковими позиціями про екологічну ворожість ядерної енергетики та необхідність її згорання у межах реалізації Green Deal. Така позиція підтримується на державному рівні у Німеччині, в якій ухвалено рішення про поступове припинення цивільного використання ядерної енергії до 31 грудня 2022 року. При цьому навіть у такій розвиненій країні «законодавчі кроки, вжиті для поступової відмови від ядерної енергетики, багато в чому є протилежним прикладом належної законотворчості, а мораторій, запроваджений Федеральним урядом у 2011 році, є особливо кричущим порушенням Основного закону» [24, с. 43]. Труднощі виникли й у Франції, яка (відповідно до Закону про перехід енергії до зеленого зростання (2015)) запровадила певні законодавчі механізми для згорання атомної енергетики. Зарубіжні вчені критикують цей законодавчий акт, оскільки «не було передбачено найнеобхіднішого інструменту для виконання цілей цього закону, а саме: механізму примусового відключення на підставі енергетичної політики держави» [25, с. 276]. Це надало б необхідні права державі та дозволило б уникнути дорогих компенсацій та витрачання часу. Такий шлях обрала, наприклад, Швеція, в якій законом від 8 грудня 1997 року уряду дозволено «анулювати дозвіл на експлуатацію ядерного енергетичного реактора на дату, яка визначається урядом» із метою організації «трансформації енергетичної системи» [26]. Ці приклади європейських країн красномовно доводять складність процесу відмови від атомної енергетики, відсутність певних універсальних правових моделей та необхідність забезпечення довгого та виваженого адаптивного періоду, який має знайти відображення у науково обґрунтованому законодавстві.

Третя течія об'єднує *помірковано* налаштованих учених, які пропонують ранжувати енергетичні проблеми у контексті їх екологічної загрози. Пропонується спрямувати зусилля на декарбонізацію енергетики, тобто вирішувати проблеми використання викопного палива. Компенсувати згорання традиційної енергетики у межах такого підходу пропонується саме за допомогою ядерної енергії («до того, як відновлювана енергія буде масштабована» [27]). Цю позицію також доводять результати сучасних досліджень, які вказують на те, що внесок ядерної енергії в зменшення викидів CO₂ та боротьбу з глобальним потеплінням є більшим, ніж внесок відновлюваної енергії [20].

Українські реалії розвитку атомної енергетики досить суворі. Натепер експерти констатують найважчу кризу, яка охопила енергетику нашої країни, а особливо важкі часи переживає саме її ядерний складник. Відсутність будь-якого стратегічного плану та концептуального бачення розвитку енергетичної системи України з урахуванням усіх її особливостей та національних пріоритетів разом із різким падінням споживання енергії на тлі пандемічної кризи у 2020 році призвели до зупинення атомних реакторів, недовантаження атомних електростанцій, навіть пасивне функціонування яких все одно потребує витрат. До того ж зменшення дешевої атомної генерації оплачує споживач, що наразі є значною проблемою, оскільки наша держава не готова запропонувати альтернативу та зупинити підвищення тарифів на енергію. Ці та інші проблеми, пов'язані з атомною енергетикою, додатково ілюструють тотальний хаос у державному управлінні цими відносинами та в їх правовому забезпеченні.

По-третє, *труднощі переходу на децентралізований ринок електроенергії*. Досліджуючи розвиток національного законодавства у сфері альтернативної енергетики, Є.О. Платонова виділила сучасний інноваційний етап розвитку нормативно-правових засад у цій сфері (з 2017 року і дотепер). Цілоком справедливим є твердження вченої про те, що передумовою новітніх структурних змін в електроенергетиці України та підґрунтям для модернізації сфери альтернативної енергетики в цей період стало ухвалення Закону України «Про ринок електричної енергії» від 13 квітня 2017 року [28, с. 254]. Під тиском євроінтеграційних процесів Україна розпочала суттєве реформування власної енергетичної системи, яка дотепер характеризувалася ознаками монополізації. Аналіз результатів такої реформи, яка наразі перетворилася у кризу, дозволяє стверджувати, окрім іншого, що відповідні законодавчі зміни мали на меті не стільки задоволення потреб населення України, скільки прагнення якнайшвидше імплементувати європейські законодавчі засади. Для того, щоб додатково обґрунтувати цю тезу, доцільно розглянути показовий приклад постсоціалістичної Чехії. Так, після вступу до ЄС країна зобов'язувалася пристосувати національне енергетичне законодавство до європейського. Дослідниками було нараховано близько 150 європейських нормативно-правових актів, що мали юридичну силу для Чеської Республіки та впливали на оновлення її енергетичного законодавства [29, с. 4]. Для реформування їй надавалося 10 років. Зважаючи на глибину трансформації, Чехія виборала собі право продовження окремих строків лібералізації енергетичного ринку та здійснила плавний перехід до нового регуляторного середовища більше ніж за десятиріччя, маючи статус повноправного члена ЄС. Наведений приклад добре ілюструє у порівняльно-правовому розрізі те, в яких стресових умовах Україна провадить реформування свого енергетичного сектору. Відповідні порівняння дають змогу усвідомити, що всі труднощі, з якими зіткнулася Україна під час руйнації попередньої системи енергетики та її перебудови, були цілком закономірними, й інші європейські країни, на відміну від нашої, були максимальною безпечені від найбільш гострих проявів трансформаційного переходу.

По-четверте, *спадні тенденції розвитку альтернативної енергетики, спровоковані турбулентністю регуляторного середовища*. Останні дослідження [28; 30; 31; 32; 33; 34] доводять, що в Україні проводиться суперечлива та неоднозначна політика щодо розвитку відновлюваної енергетики. Існування досить сприятливих правових вимог зумовили інвестиційний «бум» у сфері альтернативної енергетики протягом останніх кількох років. За короткий проміжок часу кількість збудованих, запланованих та зданих в експлуатацію об'єктів альтернативної енергетики значно зросла. Однак держава виявилася не готовою до такого потужного розвитку. Протекційне законодавство, яке було спроектоване у зовсім інших умовах, покликане активно стимулювати обмежену кількість проєктів, забезпечуючи їм високий «зелений» тариф та гарантуючи викуп такої енергії. Однак реальні умови стрімко змінилися, а законодавство залишилося статичним. Це є проявом гострого браку стратегічного мислення та низької обґрунтованості нормотворчих дій. Цілоком закономірно, що такий шлях призвів до катастрофічної невідповідності між трьома ключовими факторами: чинним законодавством з його суперпротекційними умовами, щораз більшою кількістю об'єктів альтернативної енергетики та фактичними можливостями бюджету. Така невідповідність дуже швидко стала абсолютно критичною: заборгованість Гарантованого покупця перед виробниками альтернативної енергії за кілька місяців сягнула позначки в 16 млрд грн (відповідно до офіційної інформації ДП «Гарантований покупець» обсяг заборгованості станом на липень 2020 року). Вихід із цієї кризи Міністерство енергетики знайшло у максимально швидкій зміні законодавчих положень, спрямованих на суттєве зниження рівня протекційності галузі. Оперативно було ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення умов підтримки виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії». Це певним чином вирішило тактичні проблеми, однак нанесло значного удару репутації країни та спричинило обвал її інвестиційної привабливості. Така критична непередбачуваність регуляторного середовища – це один із найбільш потужних негативних факторів, що відлякують інвесторів [35, с. 88].

Цікаво, що описана ситуація, яка мала в Україні ефект «грому серед ясного неба», не є унікальною. Подібне пережила близько десяти років тому та ж Чехія, в якій була побудована щедра, але не зовсім гнучка законодавча підтримка альтернативної енергетики. Необрґрунтоване та неконтрольоване стимулювання призвело до різкого зростання сектору відновлюваної енергетики та, як наслідок, гучної кризи, яка вибухнула у 2010 році припиненням затвердження заявок на нові об'єкти альтернативної енергетики [36, с. 44–45].

Український варіант реакції на кризу був драматичнішим. Протягом 2020 року українське законодавство у сфері альтернативної енергетики пережило значний спад своєї протекційності. По-перше, було різко змінено законодавчі засади встановлення «зеленого» тарифу, що стало результатом неспроможності держави в особі Гарантованого покупця вчасно та повно розраховуватися з виробниками енергії з альтернативних джерел. Основна проблема цього кроку полягає в тому, що правила щодо «зелених» тарифів були змінені не лише перспективно, але й ретроспективно, тобто «зелені» тарифи були зменшені й для тих виробників, які вже функціонують на ринку. По-друге, значним ударом по протекційності законодавства у сфері альтернативної енергетики стало конституційне подання від 17 липня 2020 року, відповідно до якого група народних депутатів просить визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), низки положень законів України «Про альтернативні джерела енергії» та «Про ринок електричної енергії» [37]. Хоча

рішення з цього питання ще не ухвалено, сам факт існування цього подання підживляє політику протекційності у сфері альтернативної енергетики. Визнання неконституційними відповідних положень законодавства у сфері альтернативної енергетики потягне за собою цілу низку негативних наслідків для України (ще більше іміджевих втрат, зниження інвестиційної привабливості, значну кількість позовів до міжнародних комерційних арбітражів, втрату надбань, здобутих у результаті енергетичної реформи, зупинення енергетичного переходу та реалізації цілей сталого розвитку тощо) [38, с. 22]. Невтішними, але передбачуваними результатами управлінських та нормотворчих дій минулого року стало заморожування низки проєктів альтернативної енергетики на території України та загальний спад її розвитку.

По-п'яте, **нерівномірне забезпечення регіонів енергетичними ресурсами**. Досить суттєва особливість енергозабезпечення України полягає в регіональній нерівномірності. Якщо деякі регіони мають на своїй території достатні енергетичні ресурси, то інші є досить вразливими у цій сфері. Наприклад, найбільша область України – Одеська – є дуже енергодефіцитною, адже 91% електроенергії імпортується (переважно з Дністровської ГЕС), і лише незначна частина енергії надходить від сонячних електростанцій області та ТЕЦ [39, с. 284]. Під час розроблення енергетичного складника національного Green Deal ця регіональна строкатість і взаємозалежність між областями щодо енергопостачання мають ураховуватися. Наприклад, перспективне скорочення вугільної генерації впливатиме не лише безпосередньо на вугледобувний регіон, але й на ті регіони-партнери, які використовують це паливо.

По-шосте, **розвинене сільське господарство як платформа для розвитку біоенергетики**. Під час складання національної стратегії енергетичного переходу в межах екологізації має бути враховано не лише зарубіжні зразки та приклади, а також мають братися до уваги вітчизняні особливості та стартові умови. Так, для України як великої аграрної країни надзвичайно перспективним є розвиток біоенергетичного напрямку альтернативної енергетики. До того ж розвиток цього напрямку водночас здійснює й інший позитивний вплив, важливий для України, наприклад, щодо активізації переробного складника сільського господарства, організації екологічно чистої та економічно доцільної утилізації органічних відходів тощо. Наразі вітчизняна біоенергетика не розкрила навіть малої частки свого потенціалу, що добре проглядається навіть порівняно з іншими різновидами альтернативної енергетики (наприклад, сьогодні найбільш активно розвинуто використання енергії сонця).

По-сьоме, **зародковий стан енергетичного кооперативного руху**. У 2019 році вітчизняне законодавство поповнилося поняттям енергетичного кооперативу. Аналіз законодавчого визначення енергетичного кооперативу, сформульованого у Законі України «Про альтернативні джерела енергії», дозволяє зробити деякі висновки. По-перше, наразі енергетичний кооператив – це не окрема організаційно-правова форма юридичної особи, а правова характеристика такої особи за сукупністю юридичних ознак. По-друге, енергетичний кооператив – це підприємницький суб'єкт. По-третє, енергетичний ко-

оператив може здійснювати свою діяльність як щодо традиційних паливно-енергетичних ресурсів, так і щодо альтернативних [40, с. 8].

Зручність кооперативної організаційно-правової форми зумовлюється тим, що вона є гнучкою та варіативною. Так, вона може цілком органічно обслуговувати протилежні потреби абсолютно різних енергетичних об'єднань. Енергетичні кооперативи можуть бути: а) кооперативами виробників альтернативної енергії; б) кооперативами споживачів енергії; в) кооперативами, що обслуговують потреби виробників чи споживачів енергії; г) кооперативами-просьюмерами (коли кооператив є одночасно і виробником, і споживачем енергії); д) кооперативами-агрегаторами (тобто кооперативами, що накопичують енергію від окремих виробників) тощо [35, с. 90–91].

Наразі поява в законодавстві поняття енергетичного кооперативу не активізувала енергетичний кооперативний рух, адже подібних утворень засновано надзвичайно мало. Відсутність кооперації в енергетичній сфері є важливою передумовою, яку необхідно враховувати під час розроблення енергетичного складника вітчизняного Green Deal. Розвиток альтернативної енергетики на кооперативних засадах є одним з основних принципів стимулювання використання відновлюваних джерел енергії у розвинених європейських країнах (у Німеччині, Данії та ін.). Кооперативна організаційно-правова форма є необхідною соціально-економічною умовою, яка робить альтернативну енергетику доступною, зрозумілою, інклюзивною, вона дозволяє стимулювати розвиток відновлюваної енергетики не лише за рахунок зусиль держави, але й долучити до цього процесу найширші суспільні маси. Якщо виключити кооперативний складник енергетичного переходу, то для України це означатиме засилля іноземних компаній, які інвестують у розбудову системи альтернативної енергетики на території нашої держави, але які жодним чином не пов'язані з місцевим населенням, тобто повноцінно не вирішується проблема соціального, регіонального розвитку та національної енергетичної безпеки.

Висновки. Наразі Україна, як і весь світ, стоїть на порозі цивілізаційних змін, коли вибір є радикальним: або терміново змінюватися, або зануритися у незворотну глобальну кризу, масштаби та наслідки якої важко спрогнозувати. Ключовим питанням наразі є енергетичний перехід, однак його не можна вирішувати окремо, у відриві від усіх інших екологізаційних змін. Зважаючи на це, наразі сформувалася нагальна потреба у розробці власного варіанта Green Deal-Україна, ядром якого має бути план та завдання енергетичного переходу. Розроблення цього плану має здійснюватися з урахуванням найбільш важливих фактичних та правових передумов, характерних для нашої держави, а саме: соціально-економічного значення вугільної галузі; порівняної дешевизни та значної питомої ваги атомної енергії; труднощів переходу до децентралізованого ринку електроенергії; спадних тенденцій розвитку альтернативної енергетики, спровокованих турбулентністю регуляторного середовища; нерівномірного забезпечення регіонів енергетичними ресурсами; розвиненого сільського господарства як платформи для розвитку біоенергетики; зародкового стану енергетичного кооперативного руху.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про утворення Координаційного центру з питань трансформації вугільних регіонів України : постанова Кабінету Міністрів України від 13 травня 2020 р. № 391. *Урядовий кур'єр*. 2020. № 96.
2. Про утворення Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування причин збитковості підприємств вугільно-промислового комплексу : постанова Верховної Ради України від 16.12.2020 року. *Голос України*. 2020. № 237.
3. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для реструктуризації вугільної галузі : постанова Кабінету Міністрів України від 23 січня 2019 р. № 80. *Урядовий кур'єр*. 2019. № 30.
4. Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання у вугільній галузі : постанова Кабінету Міністрів України від 13 січня 2021 р. № 38. *Урядовий кур'єр*. 2021. № 14.
5. Outram Q. The Historiography of the British Coal Industry. *SSRN Electronic Journal*. 2015. <https://doi.org/10.2139/SSRN.2694975>

6. Mathu K., Chinomona R. South African coal mining industry: socio-economic attributes. *Mediterranean Journal of Social Sciences*. 2013. <https://doi.org/10.59011/MJSS.2013.V4N14P347>
7. Szpak K. The unfinished restructuring of the coal industry in Poland. *Culture and Politics*. 2014. № 12. P. 13–29.
8. Biuletyn Informacji publicznej Kompanii Węglowej S.A. 2014. URL: <http://bip.kwsa.pl/> (дата звернення: 21.11.2014)
9. Jastrzębska Spółka Węglowa, aktualności. URL: <http://www.jsw.pl> (дата звернення: 14.01.2015)
10. Český statistický úřad. Primární produkce uhlí a lignitu. URL: <http://apl.czso.cz/ode/tab/ten00077.htm> (дата звернення: 20.10.2011)
11. Jirušek M., Vlček T. Key factors that drive the Czech Republic coal industry. *Coal International*. June 2015. P. 28–36.
12. Adams A. E., Shriver T. E., Longest L. Symbolizing Destruction Environmental Activism, Moral Shocks, and the Coal Industry. *Nature + Culture*. 2020. Vol. 15. Issue 3. P. 249–271.
13. Tamzok N. The today and the future of turkish coal industry. *International Low Rank Coal Industry Symposium* (Melbourne, 28 April – 1 May 2014). URL: https://www.academia.edu/7965566/The_Today_and_the_Future_of_Turkish_Coal_Industry (дата звернення: 10.02.2020 року)
14. Şahin G., Yitgin, B. Effects of the European Green Deal on Turkey's electricity market. *The Journal of Business, Economic and Management Research*. 2021. Vol. 4 (1). P. 40–58.
15. Wright T. China's Future Structural Policy for the Coal Industry. *64th International Forum on China Reform China's Reform in the Next Step: Changes and Choices* (Haikou, October 2008). URL: https://www.academia.edu/8073580/Chinas_Future_Structural_Policy_for_the_Coal_Industry (дата звернення: 10.02.2020 року)
16. Hao X., Song M., Feng Y., Zhang W. De-Capacity Policy Effect on China's Coal Industry. *Energies*. 2019. Vol. 12. Issue 12. doi: 10.3390/en12122331
17. Yang S., Lin Ai-Mei. Research on green development of coal industry based on ecological civilization. *Fresenius environmental bulletin*. 2019. Vol. 28. Issue 7. P. 5398–5401.
18. Baer H.A. The nexus of the coalindustry and the state in Australia: historical dimensions and contemporary challenges. *Energy Policy*. 2016. Vol. 99. P. 194–202.
19. Senguler I. Summary of Coal Industry in Colombia. *CMM Country Profiles*. 2015. URL: https://www.academia.edu/39913045/Summary_of_Coal_Industry_in_Colombia(дата звернення: 10.02.2020 року)
20. Pilatowska M., Geise A., Włodarczyk A. The Effect of Renewable and Nuclear Energy Consumption on Decoupling Economic Growth from CO2 Emissions in Spain. *Energies*. 2020. Vol. 13. Issue 9.
21. Conca J., Wright J. Any Green New Deal Needs Nuclear Energy. *Atw-International Journal For Nuclear Power*. 2020. Vol. 65. Issue 10. P. 489–491.
22. Shepherd J. "GreenEnergy" Plans Will never Ripen without Nuclear in the Mix. *Atw-International Journal For Nuclear Power*. 2020. Vol. 65. Issue 6–7. P. 374.
23. Jensen-Eriksen N. Looking for cheap and abundant power: business, government and nuclear energy in Finland. *Business History*. 2020. DOI: 10.1080/00076791.2020.1772761
24. Mann T. The phase-out of nuclear power in Germany. *Адміністративне право і процес*. 2020. № 1 (28). С. 30–52.
25. Mauger R. Forced nuclear energy reactors shutdown in France: the Energy Transition Act's mechanisms. *Journal Of World Energy Law & Business*. 2018. Vol. 11. Issue 3. SI. P. 270–281.
26. Sweden – General Legislation' (1998) 61 Nuclear L Bull 86.
27. Chen, Chun Chih. The path to a 2025 nuclear-free Taiwan: an analysis of dynamic competition among emissions, energy, and economy. *Energy & Environment*. 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/343690218_The_path_to_a_2025_nuclear-free_Taiwan_An_analysis_of_dynamic_competition_among_emissions_energy_and_economy
28. Платонова Є.О. Етапи розвитку законодавства у сфері використання альтернативних джерел енергії в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 251–255.
29. Fousek Z. Česká energetika před vstupem do EU. *Ekonom*. 1998. P. 4.
30. Харитоновна Т.Є., Григор'єва Х.А. Доктрина правового регулювання альтернативної енергетики в Україні: сучасні тенденції розвитку. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2020. № 3 (31). С. 237–245.
31. Караханян К.М. Тенденції розвитку законодавства в сфері альтернативної енергетики в Україні. *Juris Europensis Scientia*. 2020. № 4. С. 90–95.
32. Павлига А.В. Загальна характеристика сучасного законодавства у сфері альтернативної енергетики України. *Екологічне право України*. 2020. № 3. С. 46–49.
33. Шматько Г.І. Проблематика сталого розвитку альтернативної енергії в Україні: правові аспекти. *Інтернаука. Серія «Юридичні науки»*. 2020. № 12.
34. Чумаченко І.С. Програми стимулювання розвитку альтернативної енергетики в Україні: правові проблеми та перспективи. *Juris Europensis Scientia*. 2020. № 4. С. 96–101.
35. Григор'єва Х.А. Енергетична кооперація як організаційно-правове втілення концепції енергетичного переходу. *Філософські, методологічні та психологічні проблеми права: збірник матеріалів VIII Всеукр. наук.-теорет. конф. (Київ, 26 листопада 2020 року)*. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 88–91.
36. Zeman J. Kudy z krize využívání obnovitelných zdrojů energie? *Energetika*. 2011. Vol. 61 (1). P. 44–48.
37. Конституційне подання про визнання такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними) положень абзаців першого-четвертого частини другої, частини третьої, частин шостої-дев'ятої, частин двадцятої-двадцять другої, частин двадцять шостої, частин двадцять восьмої-тридцять третьої статті 9-1, положень статті 9-2 Закону України «Про альтернативні джерела енергії» від 20 лютого 2003 року № 555-IV та положень частин другої, четвертої, пункту 3 частини дев'ятої статті 65 Закону України «Про ринок електричної енергії» від 13 квітня 2017 року № 2019-VIII. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/3_332_2020.pdf (дата звернення: 01.11.2020 року)
38. Науковий звіт про проміжні результати реалізації проекту № 2020.02/0360 за договором № 83/02.2020 від 29.10.2020 р. «Альтернативна енергетика в Україні: шляхи системного законодавчого стимулювання». Одеса, 2020. 129 с.
39. Чумаченко І.С. Програмно-цільове забезпечення розвитку альтернативної енергетики в Одеському регіоні. *Актуальні правові проблеми інноваційного розвитку агросфери: матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 листопада 2020 р.) / за редакцією д.ю.н., проф. Гетьмана А.П., д.ю.н., проф. Шупльи М.В., д.ю.н., доц. Курман Т.В. Харків, 2020. С. 283–287.*
40. Григор'єва Х.А. Аналіз законодавчого визначення енергетичного кооперативу. *Альтернативна енергетика: співпраця юридичної науки та бізнесу на шляху інноваційного розвитку: збірник матеріалів круглого столу (м. Одеса, 4 грудня 2020 року) / відп. ред.: д.ю.н., доц. Т.Є. Харитоновна, д.ю.н., доц. Х.А. Григор'єва. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 6–9.*